

UDC 930.85 (4—12)

YU ISSN 0350—7653

ACADEMIE SERBE DES SCIENCES ET DES ARTS

COMITE INTERACADEMIQUE DE BALKANOLOGIE
DU CONSEIL DES ACADEMIES DES SCIENCES ET DES ARTS
DE LA R.S.F.Y.
INSTITUT DES ETUDES BALKANIQUES

BALCANICA

ANNUAIRE DE L'INSTITUT DES ETUDES BALKANIQUES

XV

BELGRADE 1984

<http://www.balkaninstitut.com>

одвуче у невољу или спасе из тешке ситуације. Ослушкујући или учествујући у разговорима преноси у дневник нерасположење народа према српској влади, посебно према Николи Пашићу. Кроз сећања која се у дневнику преплићу са дневним догађајима, описао је како је дошао у Србију, па и како је доспео у ситуацију да се повлачи са српским народом и војском. Тако истиче и своје незадовољство према појединим српским министрима. С друге стране, Геземан је волео, сажаљевао и високо ценио несрећни српски народ. Трагичне слике гладних, промрзлих и болесних су изузетан документ о патњама једног народа, али и документ о Геземановом саосећању.

Током повлачења налази стрпљења, снаге и времена да обрати пажњу на народни живот и да се распитује за историјске споменике. При том показује изузетно познавање историје и књижевности српског народа.

Све што је забележио, Геземан је писао стенограмом; то сигурно нису захтевали само недостатак папира и, каткад, времена него и предострожност. Он не крије да је рукопис редиговао накнадно, пред штампање. Можда је том приликом нешто додао или мењао у тексту, што се може нарочито односити на оне делове који представљају сећања на догађаје пре почетка повлачења. Ова поми-

сао никако не доводи у питање истинитост описа догађаја јер нема појединости која се не уклапа у целовитост слике повлачења.

Геземанов стил је богат, жив и духовит. Реченице теку живо или тремо, кратке су или дуге, зависно од тога да ли описују какав динамичан догађај или какво стање. Дневник није вођен из дана у дан. Поред датума, сваки дан у дневнику има и свој наслов; то је понекад име града у коме је провео одређени дан, а понекад одраз доживљаја или стања. Боравак у Ушћу носи наслов „Јутарњи разговор о Русима, Пашићу и другом. Ушће“, а неколико поглавља даље, етичан наслов „Погача и једно добро срце. То је његова отаџбина могао би да се растужи“, у потпуности одражава дубоко људско осећање. „Бежанију“ смењује „Призрен“, а иза „Стања у Скадру“ долази „Висока политика“. Не само текст него и овакви наслови одражавају изузетног стилисту и спретног писца који успешно уочава карактеристичне појединости. Књижевна обрада текста није умањила његову документарну вредност.

Неоспорну вредност књиге представљају превод и разговор Радослава Меденице. На самом почетку књиге је „Мапа Геземановог кретања“, а у средини десетак упечатљивих фотографаја.

Љубодраг П. Ристић

ХРОНИКА БАНАТА (CRONICA BANATULUI)

Познати румунски историчар др Дамаскин Миок, родом из Марковца код Вршца, недавно је у издавачкој кући „Факла“ у Темишвару објавио II издање *Хронике Баната* коју је написао мехадијски прота Николај Стојка де Хаџег (Nicolae Stoica de Hateg, 1751—1833). Хроника претходи уводна студија која обухвата живот и дела њеног аутора, обавештења о ру-

копису хронике, затим структуру, концепцију, метод обраде и језик хронике, изворе и њену историјску вредност. *Хроника Баната* је најважније дело Николаја Стојке, а написана је 1806—27 године. Рукопис се чува у библиотеци Академије наука СР Румуније.

У погледу садржаја, могу се јасно разликовати три дела: први почиње од „створења света“ и обу-

хвата време до доласка Маџара у Панонску равницу; други обухвата раздобље од поменутог догађаја до почетка аустријско-турског рата 1716—18; трећи се односи на збивања између 1716. и 1825. године.

Аутор указује у предговору на мотиве који су га покренули да напише *Хронику Баната*, затим у уводном делу даје кратак географски преглед света, говори о пореклу Румуна и даје кратку белешку о свом животу, а на крају прелази на историју источних народа, потом Грчке и Рима, те први део завршава настанком Византије. Други део приказује последње сеобе, продор Турака на Балканско полуострво, њихова освајања у југоисточном делу Европе и отпор балканских народа против турских освајача. Трећи део има меморијалистичко обележје, а приказује историју Баната у XVIII и у прве две деценије XIX века. Аутор се опширније бави аустријско-турским ратом 1788—91. у којем је и сам учествовао, а износи и друге важне догађаје из поменутог раздобља: револуцију у Француској, Наполеонове ратове, народни покрет који је предводио Тудор Владимиреску, и друга збивања.

По начину мишљења, Стојка је био под утицајем тадашњег образовања, литературе епохе и друштвене средине у којој је живео и делао. Догађаји су изложени хронолошки по годинама, али понекад недостаје повезаност између појава и догађаја. Основни циљ банатског хроничара био је да васпитава омладину и сачува од заборава оне догађаје у којима је учествовао и за које је сматрао да су значајни за будуће генерације.

За прва два дела хронике, аутор користи изворе и литературу који су били познати у оно време, резимирајући или прерађујући делове коришћене литературе и често превodeћи на румунски страну историјску литературу. У тим делима хронике нема много оригиналности сем ауторовог размислања о пореклу и континуитету румунског народа. О збивањима из раздобља средњег века, Стојка је

користио изворе и литературу јужнословенске провенијенције, са значајним старим и вредним изворима пошто је иначе добро познавао српски, немачки и латински. У овом делу налазимо и податке о историји Румуна и њиховој борби за независност.

За историју Баната је најзначајнији последњи део који обухвата између 1716. и 1825. године. То је оригиналан део, а садржи ауторова сећања уз драгоцене податке, од којих су неки јединствени. Стога се без коришћења података о прошлости Баната у XVIII и у првим деценијама XIX века из Стојкове хронике не може ни написати објективна и потпуна историја Баната. Аутор прилично опширно приказује друштвени живот Баната, који је променио турски јарам за нов аустријски јарам и чије је становништво било изложено патњама и страдањима. Важне обавести о сељачком устанку из 1737—39, о покретима и незадовољствима у Трансилванији и Банату у вези с притиском на становништво да се поунитати, отпор румунског становништва јужне банатске границе, колонизација Шваба у Банату, живот хајдука — све су то веома значајни подаци и сведочанства за историографију.

Добар део мемоарске грађе приказује политички живот и војна збивања. Аутор даје подробне податке о аустријским јединицама које су учествовале у аустријско-турском рату, затим информације о борбама на подручју Баната, те о обавештајној служби обеју страна. Хроника садржи и сведочанства која се тичу привредног живота, на пример о трговини између румунских земаља и Турског Царства, наглашавајући чињеницу да се Турска снабдевала житарицама из Влашке и Молдавије. Аутор такође говори и о неким личностима са подручја политике и културе које су живеле и развиле своју делатност у XVIII и почетком XIX века, поготово стога што је неке од њих добро познавао (Јован Рајић, Димитрије Аустатијевић, Доситеј Обрадовић, Тудор Владимиреску). О Тудору Владимиреску, вођу ус-

танка из 1821. оставио је извесне податке који су јединствени и који су до објаве хронике били непознати историчарима и истраживачима.

Пошто је Стојка био прота у Мехадји и директор народних нејунитатских румунских и српских школа на целој територији влашко-илирског пука, то је дао и драгоцене податке о стању тих школа и црквеног живота, о систему образовања и школским уџбеницима на румунском језику.

Вредност *Хронике Баната* уочили су већ тада неки хроничареви савременици, а познати румунски историчар Николае Јорга је рекао да она представља извор који има велики значај. Хроника верно приказује све видове друштвено-поли-

тичког, економског, војног и културног живота банатских Румуна у XVIII и почетком XIX века. Па ипак је хроничар Стојка дуго остао слабо познат зато што је његова *Хроника Баната* штампана први пут тек 1969. захваљујући румунском историчару Д. Миоки који је проучио дело и припремио га за штампу.

За историографију је свакако најзначајнији последњи део хронике који садржи сећања, мемоарску грађу која се добрим делом заснива на белешкама што их је водио аутор или неко друго лице, па се књига одликује објективношћу, тачношћу и историјском истином.

Глигор Попи

Живота Борбевих, ЧУКУР ЧЕСМА 1862, Београд 1983, 318 стр.

У „Нолитовој“ библиотеци „Историја“ објављена је студија о одласку Турака из Србије. Аутор је у првом поглављу „У сусрет сукобу“ (стр. 7—60) доста простора посветио периоду 1815—1862, од споразума на Белици између кнеза Милоша Обреновића и Марашли Али-паше, којим је Србија добила извјесну аутономију. Упорном дипломатском борбом, ослањајући се и на царску Русију, српски кнез је 1830. проширио самоуправу и учврстио положај мале Кнежевине. Највећу невољу су чинили Турци, који су нерадо напуштали српске градове, тако да су тврђаве с турском посадом постале извор нестабилности за Србију. Мијешање Турака у унутрашње послове Кнежевине и повремене испади против Срба реметили су спокојство, па се мало ко бринуо да се испуне обавезе из Хатишерифа. Кнез Милош је у току своје друге владавине (1858—1860) узалудно покретао питање турског одласка из српских градова, па је још увијек важила лозинка „Ој, Турцине, за невољу куме, а ти,

Влаше, силом побратиме“. Чини се да је аутор пропустио да нагласи како су се у политици Караборба и кнеза Милоша кристалисале двије политике српског села, да је превагнула лукава Милошева дипломатска игра, али да она борбена, Караборбева, струја није никад остала без присталица. То се испојило и у сукобу 1862. године.

Друго поглавље „У Београду од 3. до 5. јуна“ (стр. 61—131) обухвата најдраматичнији тренутак кризе. Кнез Михаило Обреновић је дипломатским средствима покренуо спор, али није запоставио војни фактор, што се није допало Турској. Сукоби између српских и турских грађана код Чукур-чесме 3. јуна 1862. покренули су нове тразвице и сукобе са жртвама на обје стране. Турци су се дрзнули да топовима с Калемегданске тврђаве туку београдску варош. Становништво се разбежало, а знатан дио Јевреја склонио се у Земун и Панчево под аустријску заштиту. Жене угледних достојанственика нашле су уточиште у Топчидеру. Било је и пљачке напуштених